

Древаль Ю. Д.,
доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки Національного університету цивільного захисту України.
(м. Харків, Україна)

Лінецький Л. М.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка
(м. Харків, Україна)

ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено витокам глобалізаційних процесів та сучасним міжнаціональним впливам на розвиток соціально-трудових відносин. Відзначено, що сучасні соціокультурні та соціально-економічні процеси суттєво відрізняються від всіх попередніх форм інтернаціоналізації. Обґрунтовано положення, що глобалізацією соціально-економічних та трудових відносин закладається фундамент для всіх інших проявів та наслідків глобалізаційних процесів.

Ключові слова: *глобалізація, витоки глобалізації, соціально-трудові відносини.*

Статья посвящена истокам глобализационных процессов и современным межнациональным воздействиям на развитие социально-трудовых отношений. Отмечено, что современные социокультурные и социально-экономические процессы существенно отличаются от всех предыдущих форм интернационализации. Обосновано положение, что глобализацией социально-экономических и трудовых отношений закладывается фундамент для всех остальных проявлений и последствий глобализационных процессов.

Ключевые слова: *глобализация, истоки глобализации, социально-трудовые отношения.*

The article is devoted to the origins of globalization processes and modern inter-ethnic influences on the development of social-labor relations. It is noted that modern socio-cultural and socio-economic processes differ significantly from all previous forms of internationalization. The article substantiates the position that the globalization of socio-economic and labor relations provides the foundation for all other manifestations and consequences of globalization processes.

Keywords: globalization, origins of globalization, social-labor relations.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство швидко змінюється, зазнаючи тиску потужних, і не завжди лінійно однозначних чи прогресивних явищ та процесів. Чи не найбільш вагомим чинником сучасної суспільної та соціально-економічної трансформації слушно вважається глобалізація, яка є відносно новою і найбільш розвинутою стадією розвитку вже давно відомого процесу інтернаціоналізації різнобічних аспектів суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термін «глобалізація» епізодично застосовувався впродовж багатьох десятиліть, але лише у 1980-ті рр. він став фігурувати в якості базового елемента різних концептуальних програм та концепцій. Значущість глобалізації спонукала появу численних спеціальних досліджень, зокрема за авторством У. Бека, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, Ю. Габермаса, Г. Ділігенського, Р. Робертсона, Дж. Стігліца, М. Чешкова та деяких інших дослідників. Проте, і на сьогодні ще тривають дискусії щодо базових оцінок глобалізації. Як

стверджують Д. Мартен, Ж.-Л. Мецжер та Ф. П'єр, «можна назвати «глобалізацією» будь-який процес, що має певні світові виміри, але це нічого нам не говорить про різноманітність транснаціональних механізмів зв'язку» [1, с. 8].

Ця теза частково підтверджується і деякими розробками з проблематики витоків глобалізації та впливу наднаціональних факторів на розвиток сучасних соціально-трудоих відносин. Дійсно, інколи термін «глобалізація» фігурує лише в якості своєрідної «візитної картки» рукопису з відповідної сфери досліджень і не містить жодних змістовних характеристик.

Мета (завдання) рукопису. Завданням статті, з урахуванням зазначених аргументів, визначено характеристику витоків глобалізації та систематизацію основних міжнаціональних аспектів соціально-трудоих відносин.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація відображає об'єктивний процес посилення взаємопроникнення та взаємозалежності сучасних соціально-економічних та суспільно-політичних процесів у світовому масштабі, які не лише долають національні бар'єри, але й поєднують на перший погляд несхожі й різновекторні явища. За нашою оцінкою, серед багатьох визначень цього явища найбільш наближеними до істини є поєднання двох наступних: Глобалізація – це «вища стадія інтернаціоналізації» (М. Шимаї [2, с. 52–53]), а також «вища на даний момент фаза

інтернаціоналізації (інтеграції) економіки і політики, а в зародковому стані і культури» (В.Пєфтїєв, В.Черновська [3, с. 39]).

Інтернаціоналізація різнобічних сфер суспільного життя триває вже упродовж декількох столїть і відзначається чїтким історичним підґрунтям. Проте, у середовищі дослідників відсутні єдині підходи до витоків та передумов таких процесів.

Так, І. Романовський слідом за деякими іншими вченими в якості відправного моменту називає 1450 рік (очевидно, маючи на увазі або відкриття португальцями Азорських островів та умовно пов'язаного з цим початку великих географічних відкриттів, або приблизний час закінчення Столітньої війни, що забезпечувало деякі можливості для гідних міждержавних стосунків в тогочасній Європі) [4, с. 118]. Проте, якщо притримуватися поглядів на чїтке датування витоків глобалізації, то першочергово слід виокремити 1648 рік (Вестфальський мирний договір, правові та політичні витоки сучасних зв'язків «нації-держави» та «світ-системи»).

Все ж, початок витоків глобалізації точніше вести не з якихось чїтко окреслених подій, а з системних зрушень в соціокультурній, економічній та соціально-трудоx сферах суспільного життя. Так, І. Валлерстайн, який і є теоретиком концепції «світ-системи», зазначає, що якраз в середині XV ст. почала формуватися капіталістична світо економіка і що сучасна світосистема якраз і народилася з консолідації світової економіки [5, с. 199]. Згідно з тлумаченням, яке висловили та обґрунтували В. Андріяш та

Є. Ривак, перший етап глобалізації припадає на XVI-XIX ст., і він охоплює епоху становлення індустріального суспільства (відносячи до неї великі географічні відкриття, промислову революцію, утворення колоніальних імперій, формування світового ринку та виникнення міжнародної торговельно-економічної співпраці) [6, с. 6].

Водночас немає сумнівів і в тому, що сучасні суспільно-політичні та соціально-економічні процеси суттєво відрізняються від всіх попередніх форм інтеграції та інтернаціоналізації. У розрізі ж проблематики дослідження найперше на увагу заслуговує глобалізація соціально-економічних та трудових відносин (якою, до речі, і закладався фундамент усіх інших проявів та наслідків глобалізаційних процесів).

Такий аспект глобалізаційних процесів неможливо оцінити якось однозначно. Економічна глобалізація загалом є закономірним прогресивним процесом, що базується на технічному прогресі та новітніх технологіях. До основних зрушень в світовій економіці та національних економіках першочергово якраз і слід віднести широкі можливості для інтеграційних процесів (для прикладу можна взяти динамізм і процвітання багатьох країн Південно-Східної Азії, так званих «азіатських тигрів»). До позитивних наслідків глобалізації також відносяться більш ефективний розподіл ресурсів, загострення міжнародної конкуренції, мобілізацію значних обсягів фінансових ресурсів тощо.

Послаблюється і почуття ізольованості, що відчувало населення так званого «третього світу», яке все більшою мірою сприймає правила та норми розвинених країн. Все це створило й передумови для вирішення багатьох соціально-економічних проблем, зокрема захисту навколишнього середовища та поліпшення умов праці.

Беззаперечним також виглядає і те, що глобалізація надає більше переваг розвинутих країнам. Дійсно, якраз країни так званого «третього світу» найчастіше зазнають дошкульних наслідків глобалізації. Це, зокрема, посилення залежності від розвинутих країн, збільшення зовнішніх боргів, поглиблення неоднорідності, усе більше відставання рівня життя, диференціація доходів. Так, за останніми оцінками, 358 мільярдів у світі володіють таким же багатством, як 2,5 млрд. населення Землі. На розвинуті країни, які приблизно складають 20%, припадає 84,7% світового ВВП, 84,2% світової торгівлі та 85,5% заощаджень. Значно посилюють свої позиції і Транснаціональні корпорації (ТНК), які відіграють ключову роль у світових економічних процесах. На сьогодні вже налічується понад 40 тис. таких корпорацій, з них біля семиста найбільших, які виробляють понад 60% ВНП і охоплюють зайнятістю майже 85 млн. чоловік. Активізація діяльності ТНК спричинила загострення проблеми соціально-трудових відносин у світовому масштабі, яка полягає у створенні значного числа корпоративних внутрішніх правил у сфері праці та підриву авторитету соціально-трудових стандартів.

Доволі відчутно прояви та наслідки глобалізації впливають і на людей у світі праці. У складних умовах сьогодення стрімко зростає значення нематеріальних факторів виробництва, зростання значення розумової праці, брендів, технологічних ресурсів конкурентоспроможності. За цієї причини загострюється проблема так званої «деіндустріалізації економіки», яка, згідно з аналізом А.А. Тейта, полягає у скороченні частки важкої промисловості та відзначається значним соціальним ефектом [7, с. 64]. Значного загострення набуває проблема скорочення робочих місць та масових звільнень. Адже, за деякими підрахунками, для повного забезпечення виробничих процесів достатньо лише 20% найбільш кваліфікованих працівників. Проведені в рамках Міжнародного бюро праці (МБП) дослідження також виявили майже повсюдне зниження оподаткування високих доходів, що означає скорочення тієї частки національного доходу, що перерозподіляється на користь менш забезпечених верств.

Різномічні прояви глобалізаційних процесів все частіше враховуються в діяльності багатьох міжнародних організацій, зокрема Міжнародної організації праці (МОП), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Всесвітнього банку (ВБ), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Всесвітньої торгівельної організації (ВТО). У результаті нормотворчої діяльності цих організацій якраз і формується та поступово

вдосконалюється процес міжнародного унормування деяких аспектів глобалізації.

Якщо ж ув'язати різнобічні управлінські заходи з міжнародними соціально-трудовими відносинами, то на чільне місце якраз і слід помістити програмну, нормотворчу та організуючу діяльність МОП в умовах глобалізаційних процесів. Від діяльності цієї авторитетної організації значною мірою залежать як загальне спрямування світових соціально-економічних процесів, так і вдосконалення захисту різнобічних верств працівників у нових умовах (додатково про авторські напрацювання з цієї проблематики див. [8]). Дійсно, працівник є центральним елементом економічних процесів та, займаючи провідне місце в економічній системі, має бути надійно захищеним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Властиві сьогоденню потужні глобалізаційні процеси, які наперед неможливо оцінити якимось однозначно, відзначаються значним спектром позитивних та проблемних якостей. Найбільш зримо такі характеристики глобалізації виявляються у розвитку міжнародних соціально-трудових відносин. А це, у свою чергу, вимагає належного реагування на зміни та вдосконалення міжнародних соціально-трудових стандартів. Дійсно, соціальний вимір глобалізації безпосередньо пов'язаний з інтересами широких мас населення, де на перший план виходять питання безпеки праці, охорони здоров'я та освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартен Д., Мецжер Ж-Л., П'єр Ф. Соціологія глобалізації / пер. з фр. Є Марічева. Київ: Видавн. Дім «КМ Академія», 2006. 302 с.
2. Шимаи М. Глобализация как источник конкуренции, конфликтов и возможностей. *Проблемы теории и практики управления*. 1999. № 1. С. 52–58.
3. Пефтиев В., Черновская В. Развивающийся мир: глобализация или регионализация? *Мировая экономика и международные отношения*. 2000. № 7. С. 39–44.
4. Романовский И.В. Иммануил Валлерстайн предупреждает... (Еще раз о глобализации). *Социс*. 2001. № 5. С. 117–127.
5. Валлерстайн И. Исторические системы как сложные системы. *Философские перипетии. Вестник Харьковского государственного университета*. №409'98. Серия: Философия. 1998. С. 198-203.
6. Андріяш В.І., Ривак Є.І. Історичні форми та етапи розвитку глобалізації. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Державне управління. 2014. – Т. 242, Вип. 230. - С. 6-10.
7. Тейт А.А. Глобализация – угроза или новые возможности для Европы? *Проблемы теории и практики управления*. 1998. № 5. С. 63–66.
8. Древаль Ю.Д., Василик А.В. Глобалізація як фактор розвитку програмних засад міжнародної організації праці. Соціально-трудова відносина: теорія та практика: зб. наук. праць. 2017. № 1 (13). С. 197–204.

Спольник А. И.,
заведующий кафедрой физики и
теоретической механики, доктор

Калиберда Л. М.,